

LA PREDEL·LA DEL RETAULE MAJOR DE L'ESGLÉSIA DE SANT JOAN BAPTISTA DE VALLS

M Joana Virgili Gasol

L'ESGLÉSIA DE SANT JOAN DE VALLS

L'antiga església parroquial de Valls, dedicada a sant Joan Baptista i ubicada en el mateix indret que l'actual, ja s'esmentava en una escriptura feta per l'Arquebisbe Vilademuls el 1192. La data ens mostra l'antiguitat de la parròquia i de la devoció a Sant Joan.

Al segle XVI, a causa de l'increment de la població vallenca, el Consell municipal, va aprovar el dia 5 de maig de 1565, la construcció d'una nova església que es va construir entre els anys 1569 i 1583. El 2015 va ser declarada Bé Cultural d'Interès Nacional.

La primera pedra es col·locà el 17 de gener de 1570 i els mestres d'obres foren Bartomeu Roig, pare i fill, de Barcelona, que seguiren el model constructiu de l'església gòtica barcelonina de Sant Agustí Vell.

El temple és una obra d'estil gòtic tardà, de planta rectangular, amb un absis poligonal de cinc plans, cobert amb volta radial, nervis i clau, que s'obre a l'exterior amb cinc grans finestrals d'arcs apuntats. Els pilars que sostenen la volta de creueria, molt rebaixada i amb claus de volta historiades, queden amagats pels muntants de les capelles laterals, però es fan visibles en els contraforts exteriors.

Consta de vuit trams amb 18 capelles en total, si comptem la dels Dolors. Destaquem dues trones de pedra, adossades a ambdós costats de la nau, i el cor, als peus de l'església, sostingut per una volta de creueria. Les seves mides són considerables, 63 m de llarg, 16 m d'ample i 25 m d'alçada.

La façana occidental, és d'estil plenament renaixentista del tipus que anomenem re-taule. Consta d'una porta sota un arc de mig punt, flanquejada en el basament per dos caps de lleons d'espessa crinera, i més amunt per intercolumnis, amb base àtica, fust llis i capitells amb fulles d'acant, que contenen quatre fornícules, amb semicúpules de petxina, que inclouen les escultures exemptes - a la banda de l'evangeli i de dalt a baix-, de Santa Úrsula i Sant Pere i, de Sant Sebastià i Sant Pau al costat de l'epístola. L'entaulament és compost per un arquitrau motllurat, un fris pla amb inscripció i una cornisa de cavet. El sobremunta, un nínxol que aixopluga l'escena del Baptisme de Jesús per sant Joan Baptista. El Salvador, barbat, dempeus vestit amb perizoni i el cap cot, rep l'aigua del Jordà de les mans de Sant Joan Baptista, abillat amb un exomis¹ de pell i situat damunt d'unes pedres a la vora del riu. Ambdós són coberts per l'Esperit Sant amb les ales desplegades i envoltat de núvols. Limiten l'escena les figures de Moisès i un personatge no identificat, a cada extrem un lleó dempeus, que sostenen escuts ovalats amb l'Agnus Dei i l'emblema de Valls respectivament. En el frontó, sobresurt la figura de mig cos de Deus Pare, beneint amb la mà dreta i subjectant la bola del món amb l'altra. L'ornamentació de la façana és obra de l'imatger i escultor alemany i veí de Valls Jordi Virman. Sabem que el 1576 va realitzar els dos lleons de la façana, l'any següent va obrar el rosetó i el 1581 va signar les capitulacions per l'obra de set estàtues destinades a l'exterior de la façana.

El conjunt de vidrieres el constitueixen cinc grans obertures gòtiques a l'absis, quatre petites finestres a la part superior de cadascun dels murs laterals a més del rose-

1 Peça de vestir consistent que es tancava només per l'espatlla esquerra i deixava al descobert l'espatlla dreta

tó renaixentista de la façana. Aquest últim, està envoltat per dues motlures, l'exterior composta per una filera de petits daus i la interior per capets d'àngels alats, alternats amb flors quadrifoliades amb botó central. És de composició radial, amb un òcul polilobulat i amb dos cercles concèntrics que es divideixen en 12 i 24 parts. En el cercle interior figuren dotze àngels músics, Els plafons del cercle exterior presenten en alternança motius geomètrics i figuratius, amb imatges de Crist, Sant Joan Baptista i 10 apòstols. Just al centre, s'hi pot veure l'escut de Valls amb la data 1757 que respon a una de les múltiples restauracions. És una obra atribuïble al mestre vitraller d'origen genovès i habitant de Valls, Giacomo Carnobali, de qui sabem documentalment que féu quatre vidrieres per a l'església parroquial de Sant Joan de Valls, del 1585 al 1609 i que l'any 1619, treballava a Tarragona i demana feina a l'església de Valls. Tanmateix no se li coneix cap obra conservada.

El campanar, d'estil neogòtic, és tot un símbol de la ciutat i la seva espectacular alçada, 74 metres, el converteix en el campanar més alt de Catalunya. Des del replà de les campanes es poden albirar els pobles i camps de cinc comarques diferents. Les obres de construcció d'aquest enginy de pedra i ferro van començar al mes de març de 1896 i fou inaugurat el 1897. L'autor del projecte va ser l'arquitecte barcelonès Francesc de Paula del Villar i Carmona i de l'execució de les obres es va encarregar el mestre vallenc Joan Oller. La planta és quadrada a la part inferior i octagonal a la superior, té vuit finestrals ogivals ornamentats i acaba en una cúpula de ferro. S'hi pot accedir a través de la porta de les Campanes, a la plaça dels Escolans, que s'emmarca en arcs ogivals decreixents, sostingut per petites columnes

Durant la guerra civil, va patir la destrucció i profanació del seu interior, sent tirat a terra el seu enorme altar major. A partir dels anys quaranta s'inicià la seva restauració que finalitzà l'any 1999. El retaule va ser reconstruït l'any 1954 per l'escultor Josep Busquets. També s'hi poden admirar pintures de Jaume Ponç.

EL RETAULE MAJOR

L'antic retaule era de fusta daurada i policromada i fou obrat entre el 1617-1660. Intervingueren en la seva construcció tot i que no al mateix temps i durabilitat, els artistes més rellevants dels primers anys del barroc català: els tallistes Agustí Pujol (1554-1620) i la família Tramulles - el pare, Antoni (1577-1640) i els fills Llätzer (1605-1657) i Josep (1603-1640) tot i que Josep fou el que més temps i més obra hi realitzà. Intervingué també el daurador Magí Torrebruna i l'escultor Onofre Fuster de Tortosa (1566-1620), qui va obrar els vuit alt relleus amb escenes de la Passió en alabastre de Sarraí.

El gran retaule de 24,45 m x 12,20 m, de fusta d'alba daurada i policromada, va ser destruït el juliol de 1936 després de la irrupció al temple de revolucionaris armats que van cremar tota l'estructura i les imatges. L'actual rèplica, fou reconstruït entre l'agost del 1947 i el desembre de 1954. aprofitant elements de l'antic retaule, realitzada per l'escultor Josep Busquets (Fontscaldes 1914 – Barcelona 1988), amb col·laboració de Joan Sanromà i Joan Serafini (1931-2017) qui restaurà les escultures de pedra de la façana. La imatge de la Puríssima fou encarregada a l'escultor Frederic Marés (Port Bou 1893 – Barcelona 1991). De l'anterior es recuperaren sis columnes, tres cariàtides, i tots els baix relleus d'alabastre a excepció del central. S'hi poden comptar 197 figures en fusta o alabastre.

El retaule ocupa quasi bé tot l'espai de la capçalera i presenta una base poligonal amb simètrica axial central, formada per quatre cossos prismàtics, disposats en diferents plans de profunditat. Els laterals, més grans i en un primer pla, mostren tres cares treballades i limiten dos carrers, situats en un segon pla, que en flanquegen un altre de central.

La seva estructura és constituïda pel banc, predel·la, cos i coronament ornat amb decoració de cresteria i pinacles. En el basament presenciem 18 cariàtides de pedra, sobre un fons rectangular de pedra negra de Valls alternats amb d'altres de jaspi o *brocatello di Spagna* de Tortosa. Els marcs de les dues portes laterals, també de jaspi, inclouen pintures a l'oli, d'Eduard Castells, representant sant Pere i sant Pau.

Segueix una formosa i única predel·la amb marcs de pedra negra de Valls, que mostra 14 baix relleus historiatats que detallarem més endavant.

La composició ens recorda un retaule reticulat, amb diversos elements arquitectònics emprats per ornament i per la separació de les diverses taules, tals com pilarets, arcs de coronament, frontons -triangulars, circulars i entretallats- columnes –salomòniques o estriades, amb el terç inferior decorat-, que segueixen els cinc ordres de Vignola. És format per tres pisos i cinc carrers frontals i dos més, en angle recte, als costats.

Els tres carrers centrals mostren, de baix a dalt, dues imatges de bulto, sant Joan Baptista i la Verge Maria, dins de fornícules, sobremuntades per un calvari amb Jesucrist a la creu, la Verge i sant Joan Evangelista, al cim un sant Miquel Arcàngel.

En la primera planta, Sant Joan Baptista, es troba envoltat per les imatges, dins de petites fornícules, dels quatre evangelistes. A ambdós costats, d'esquerre a dreta, dos grans relleus. El primer, amb la predicació de sant Joan i l'altre la representa seva mort per degollació. La divisió entre carrers es realitza mitjançant deu columnes salomòniques, tres d'elles originals, amb el terç inferior decorat amb angelets que sostenen l'emblema de la ciutat, i capitells jònics.

La separació entre pisos es deu a amplis entaulaments, amb fris d'ornamentació vegetal.

La imatge de la Verge Maria, realitzada per Frederic Marès, ocupa la part central del segon pis, dins d'un nínxol curvilini, amb querubins sota els seus peus i entre núvols. La limiten per ambdós costats, dos gran relleus: el naixement de sant Joan a l'esquerra i el Baptisme de Jesús. Emmarquen el conjunt deu columnes estriades i decorades en el terç inferior.

Un ampli entaulament, amb fris ornat amb fullatges, i amb un frontó entretallat al centre, actua d'element separador. Al centre, sota un gran escut de la vila, figura, dins d'un rectangle, la magnífica crucifixió, que es troba flanquejada, dins de rectangles menors, per santa Úrsula i santa Margarida. Una cresteria formada per pilarets culmina aquest pis cimat per la imatge de l'arcàngel sant Miquel Arcàngel.

Els dos cossos prismàtics, treballats a les tres cares, sobresurten del pla del retaule però mantenen la continuïtat i forma en els entaulaments de separació entre els pisos. En els primers pisos, a banda i banda, es distribueixen dins de fornícules, els dotze apòstols.

La separació entre el següent nivell afegeixen a l'entaulament un frontó entretallat. En aquest segon cos hi llueixen, cobricelats per nínxols, els sis sants doctors de l'Església: el Papa sant Gregori, sant Jeroni, sant Agustí, sant Ambrós, sant Francesc i sant Domènec. Cadascun es troba superat per una virtut: la Fe, l'Esperança, la prudència, la justícia, la fortalesa i la templança.

En aquest cas, la cornisa de separació és proveïda de dos frontons triangulars i les imatges de Moisès a l'esquerra, i David a la dreta, flanquejades per dos petits pinacles.

LA PREDEL·LA

La magnífica predel·la, que es conserva a la part baixa de l'actual retaule major, és un dels pocs elements que resten del retaule original. Va ser laborada en baix relleu² i en alabastre de Sarra, per l'escultor de Tortosa, Onofre Fuster qui va obrar els vuit baix relleus, que narren el cicle de la Passió. Les escenes envoltades per un estret marc amb incisions curvilínies alternades amb petites boles i bordejades per pedra negra de Valls. Dues, *l'Ecce Homo* i la Caiguda de Jesús, de format més gran, llueixen a la base dels carrers laterals, les altres sis, l'Oració, Flagel·lació, Coronació d'espines, Preparatiu de la crucifixió, Davallament i Visita de les Santes Dones, ornem les cares prismàtiques dels carrers més estrets. Les cares de les columnes del carrer principal estan decorades amb les figures de santa Margarida, santa Úrsula, els sacerdots Aaró i Melchisedec, santa Tecla i santa Maria Magdalena.

L'oració de Jesús a l'hort de Getsemaní.

En el costat lateral esquerra del costat de l'evangeli, hi ha representat l'escena de l'Oració de Jesús a l'hort de Getsemaní. És un episodi de la vida de Jesús que relaten els quatre evangelistes, i que descriu l'angoixa de Jesús abans de ser detingut i que comenci la seva passió.

L'Evangeli de Lluc, ens narra aquest episodi:

Llavors sortí i se'n va anar, com de costum, a la muntanya de les Oliveres. El seguien també els deixebles.

2

Les figures s'han esculpit tot buidant el bloc

Arribat al lloc, els digué [a Pere, Joan i Jaume]:

Pregueu demanant de no caure en la temptació.

Després es separà d'ells cosa d'un tret de pedra, s'agenollà i pregava dient:

Pare si ho vols, aparta de mi aquesta copa. Però no es faci la meva voluntat, sinó la teva.

Llavors se li va aparèixer un àngel del cel que el confortava. Ple d'angoixa, pregava més intensament, i la seva suor semblava com gotes de sang que caiguessin a terra. (Lluc 22, 39-44)

Finalment, va tornar prop seu i els va dir:

-Aixequen-vos, anem! El qui em traeix ja és aquí. (Mt 26, 46)

Aquest episodi és seguit pel de la traïció de Judes i l'arrest de Jesús per part del Sannedrí.

El quadre pren com a model la narració de l'evangelista Lluc, l'únic que ens parla de l'aparició de l'àngel. La composició general es reparteix a partir de dues línies inclinades que conflueixen a la base dividint l'escena en tres parts. A la nostra dreta i a la base, es troben els apòstols Joan i Pere, i al seu damunt, situats en un segon pla, Jesús en oració i un àngel, entre núvols. A l'esquerra trobem a sant Jaume i, a dalt observem, el petit grup de Judes amb els soldats. En el centre del plafó, cinc oliveres actuen com a elements separadors.

Els tres apòstols que ocupen la part inferior, vençuts pel cansament, són representats, dormint mig estirats, damunt d'unes grans pedres.

Joan, és situat a la banda inferior dreta. La seva figura és la d'un jove de faccions agradables, amb cabells curts i rinxolats i, imberbe. Vesteix una túnica molt folgada, de coll rodó i mànigues llargues amb les bocamànigues doblegades que deix veure els peus nus. Té les cames doblegades i es recolza en unes pedres mentre s'aguanta el cap amb la mà dreta, i descansa l'altra mà damunt la cama.

Pere, és assegut al costat de Joan però li dona l'esquena. Assegut també al terra, repenja l'esquena i el cap en unes pedres. La cara respon a la d'un home mitjana edat amb faccions molt marcades i angulosos. Posseeix una barba curta i bigoti molt poblat i el cabell, amb unes profundes entrades, són llargs i ondulats. Porta una túnica, i damunt una jaqueta o pellot, amb mànigues curtes, plecs marcats. Es cobreix amb un

gran mantell, que baixa des de l'esquena i passa per damunt el braç dret. Va proveït d'una espasa (com Jesús va ordenar) que sosté pel mantí amb la mà dreta i deix veure el pom, amb l'esquerra aguanta la fulla. Una folgada túnica li cobreix el cos i perfila les cames, la dreta estirada i l'esquerra doblegada. Els peus nus, amb els dits en garra, queden al descobert.

A continuació i de cara a sant Pere, l'apòstol Jaume, amb l'atribut del barret d'amples ales que subjecta amb una corda al coll i li penja de l'esquena. Es troba mig ajagut en les pedres, amb el cap enrere. Posseeix un ampli front, ulls tancat, cabells llargs, barba i bigoti, molt poblats i marcats flocs. Vesteix una folgada túnica de màniga llarga, amb grans plecs fitxats. La mà esquerra descansa a la falda i la dreta, doblegada enrere, reposa en una pedra.

En un segon pla, per damunt de Joan i Pere, i a la banda dreta, observem les figures de Jesús en actitud de súplica davant d'un àngel. Jesús, de genolls i amb expressió de tristesa, dirigeix la mirada vers l'àngel en actitud de súplica que expressa amb les mans separades i amb els palmells amunt. Se'l representa amb cabells llargs, lleugerament ondulats, barba curta i vesteix una ampla túnica amb marcats plecs, coll rodó, mànigues llargues, molt amples, i un mantell que li arriba fins el terra i actua a manera de capa.

Al seu davant, sostingut per núvols, un àngel de genolls amb grans ales desplegades, li presenta el calze, amb la mà dreta, i la creu, símbol de la passió, que recolza sobre l'espatlla esquerra. És abillat amb una túnica curta, cenyida a la cintura, que dóna volum a la part posterior i mànigues curtes amb volant. Mostra una expressió serena i té cabells curts i rinxolats.

Al darrera de Jesús, trobem cinc oliveres amb gruixuts troncs, frondós fullatge a la copa i desmesurats fruits.

A l'angle superior esquerra, com un *spolier* que s'anticipa a la trama, figura un grup de gent i soldats, proveïts amb llances, torxes i garrots, sortint per la porta de la ciutat emmurallada i emmerletada, que baixen pel rocam, dirigits per un soldat, amb escut i llanterna, per trobar-se amb Judes, que els espera per tal d'identificar a Jesús mitjançant un bes, i que el puguin detenir.

La flagel·lació de Jesús

Pilat va convocar els grans sacerdots, els altres dirigents i el poble, i els digué:

M'heu presentat aquest home com un que desencamina el poble. Jo he procedit a interrogar-lo davant vostre i no he trobat res en les vostres acusacions per a poder-lo inculpar, ni tampoc Herodes, que ens l'ha tornat a enviar. Per tant, no ha fet res que mereixi la pena de mort. El faré assotar per escarmentar-lo i el deixaré lliure. (Ll 23, 13-16)

La representació ens mostra la flagel·lació de Jesús a l'interior del pretori romà. El relleu es troba en òptimes condicions de conservació i mostra a Jesús quan és fuetejat pels botxins. La profunditat amb que estan tallades les figures, les postures en que es representen, el seu gest i la seva massa muscular tan ben definida, atorguen a l'escena una gran sensació de moviment.

Presenta una estudiada composició que subratlla la tensió i el patiment del moment. L'eix axial és la figura de Jesús, lligat pels canells a l'anella d'una columna de petita alçada, flanquejat per botxins a banda i banda. Al fons a l'esquerre Pilat, que assegut en un tron i des d'un pla més elevat, contempla l'escena. El governador, que mostra els palmells de la mà amb sentit d'impotència, es mostra amb el cap cobert, llarga barba i bigoti i abillat amb una túnica amb cinyell i d'escot rodó que cobreix amb una gran capa o mantell.

Jesús, representat amb humil resignació, mostra el seu cos cobert només amb el drap de la puresa. Es troba lligat pels canells, a l'anella de la petita columna, tal i com se solia representar al segle XVII, que l'obliga a corbar-se endavant i deixar l'esquena a mercè dels botxins. L'envolten nou saigs, quatre per cada costat i un més al darrera. A la dreta, en veiem dos de cos sencer, un d'ells en posició frontal amb els braços aixecats per darrera del cap, branda un fuet de corda de tres bagues acabats en nusos. L'altre amb el tors girat, té els braços abaixats per donar-se impuls per fuetejar a Jesús, i subjecta, amb la mà dreta un fuet de corda, d'una baga, acabat també amb nusos. Ambdós, són corpulents, barbuts amb cabells curts i rinxolats, i amb trets facials ferotges i molt marcats. Van abillats amb una túnica curta que cobreixen amb una cuirassa. Darrera del Salvador, en veiem un altre, proveït de casc i un amb

flagellum a la mà dreta, compost per un pal de fusta a l'extrem d'on surten sis tires de pell amb peces de plom a l'extrem. A la dreta de Jesús, tres occidors més. El més proper a Jesús, va abillat amb túnica botonada al davant i esgrimeix, un fuet de branques tendres, el segon abillat amb un exomis³, agafa impuls per descarregar el fuet, de tires de pell i plom, damunt l'esquena de Jesús i el tercer, acotxat, prepara un fuet de feixos de branques tendres, que aguanta amb el peu i el lliga amb una corda. La resta d'esbirros només s'endevinen per la quantitat de cames que comptem.

La Coronació d'Espines

Els soldats del governador és van endur a Jesús dins el pretori i reuniren al seu voltant tota la cohort. El van despollar, el cobriren amb una capa de color escarlata i lo posaren al cap una corona d'espines que havien trenat, i a la mà dreta una canya. S'agenollaven al seu davant i l'escarnien dient:

Salve, rei dels jueus!

Després li escopien, prenien la canya i li pegaven al cap. Li pegaven al cap amb una canya, li escopien i s'agenollaven per fer-li homenatge (Mt 27, 27-3)

L'escena descriu el moment en que Jesucrist, després de ser flagel·lat, és coronat pels seus botxins.

La composició divideix el passatge en dos grups ben diferenciats. El de l'esquerra el formen Jesús i tres forçuts botxins, i l'altre Pilat, assegut en un tron elevat, acompanyat d'un soldat.

El primer col·lectiu situat a l'esquerra és centrat Jesús, és treballat en escorç⁴. L'autor el presenta amb els cabells llargs, barba, ulls tancats, boca entreoberta que deix veure les dents, i assegut en un pedestal prismàtic. Dirigeix la mirada vers el cel i mostra unes mans, llargues, primes i crispades, lligades pels canells que descansen damunt la seva falda. Com en les altres representacions es cobreix amb el perizoni.

El botxí de l'esquerre, està dret i recolza un peu damunt del pedestal. Cobreix els seus llargs cabells amb un barret frigi, té els ulls mig tancats, nas aguilenc, és a dir corbat cap a baix, boca mig oberta, barba i bigoti. Vesteix una túnica curta botonada al davant i botes de mitja canya. Amb les dues mans subjecta un llarg bastó, amb el que

³ Peça de roba que arriba fins a mitja cuixa i deix una espatlla al descobert.

⁴ Algunes de les seves dimensions apareixen considerablement distorsionades per efecte de la perspectiva.

col·loca la corona a Jesús. Al seu costat un altre saig, amb casc militar guarnit amb un plomall, túnica curta i cuirassa, mostra cabells curts, barba i bigoti, ulls semi tancats i boca entreoberta. Sosté dos curts bastons, un en cada mà, amb els que clava la corona d'espines al Salvador. El tercer esbirro està de perfil, té cabells llargs, barba i bigoti, i va vestit amb túnica curta, cuirassa i calçat fins a mitja cama. El darrer botxí, se situa al seu davant, en genuflexió, tot doblegant el genoll en senyal de reverència, li treu la llengua, i li ofereix, en senyal de befa, amb la mà esquerra una canya a mode de ceptre, i mentre amb l'altra subjecta una torxa encesa que dibuixa fum en espiral. A l'angle oposat i sobre elevat per cinc graons de quart de cercle, trobem a Pilat, amb una llarga i rinxolada barba que contempla l'escena, amb el cap cot, i l'assenyala amb l'índex de la mà dreta. Es troba assegut en un ric tron amb *putti*⁵ d'ales desplegadas, als extrems dels reposa braços, i amb decoració de cintes en espiral als laterals. Vesteix un treballat turbant, un gipó⁶, botonat al davant, amb mànigues llargues i estretes però molt bufades fins el colze i s'orna amb un gran collar de baules rectangulars. Al seu costat, de mig cos i de perfil, un soldat amb cuirassa, escut, llança i un casc proveït de plomall.

L'Ecce Homo

Cada any, per la festa de Pasqua, Pilat els deixava lliure el pres que ells demanaven.

Hi havia un tal Barrabàs, empresonat amb els sediciosos que havien comès un assassinat durant els disturbis. La gent, doncs, va pujar i demanaven a Pilat allò que els solia concedir. Pilat els digué:

--¿Voleu que us deixi lliure el rei dels jueus?

Deia això perquè s'adonava que els grans sacerdots li havien entregat Jesús per enveja. Però els grans sacerdots van incitar la gent perquè demanessin la llibertat de Barrabàs. Pilat els replicà:

--Què voleu que en faci, doncs, del qui anomeu el rei dels jueus?

Ells tornaren a cridar:

- Crucifica'!!

Pilat els deia:

5 Capets femenins

6 Peça de vestir que cobreix el tronc des dels muscles fins a la cintura, cenyida i ajustada al cos, amb mànigues.

- Però quin mal ha fet?

Ells cridaren encara més fort:

- Crucifica'!!

Pilat, volent acostentar la gent, els deixà lliure Barrabàs i va entregar Jesús, després de fer-lo assotar, perquè fos crucificat. (Mc 15,6-15)

L'escena reproduïx el moment en que Jesús es presentat al poble. Tot i que la composició és molt dinàmica, Onofre Fuster, en aquest plafó s'escapa de la perspectiva que ha vingut utilitzant, molt més frontal, i ens el presenta amb el punt de vista baix tal i com ho percep un espectador situat en un nivell inferior a l'escena real. Així, mostra una menor proporció del pla de terra, alhora que disminueix la distància entre la línia de l'horitzó i la de terra, i a més ressalta l'altura dels personatges.

La composició és divideix en dues escenes principals, que l'autor ens presenta ben diferenciades, tant pel que fa a la mida i el baix relleu dels personatges de l'esquerra, com per la major mesura, el profund modelatge i el moviment, representat pel volum de l'abillament i les postures de braços i cames, que atorga a la resta.

En el cantó de l'esquerra situat damunt de cinc esglaons poligonals, hi ha tres personatges, Pilat, Jesús i un soldat, que escenifiquen la "Condemna de Jesús a mort". Pilat, a l'extrem esquerre, assegut en un tron, de respallier rectangular capçat per dues volutes⁷ enfrontades, i ricament vestit a l'oriental, amb turbant, túnica i capa, lliura Jesús al poble. Al seu davant, Jesús, dret amb les cames lleugerament flexionades, amb el cap inclinat i abatut pel dolor, és presentat amb escarni, al poble nu i amb els símbols del poder real: la corona però en aquest cas d'espines, el ceptre simbolitzat per una canya i el manto reial substituït per un tros de roba de color escarlata. Onofre ens el mostra cobert amb el perizoni⁸ i amb una corda lligada al coll que un soldat agafa amb la mà. El musculat milicià, de ferotges faccions, barbat i nas aguilot, porta un casc amb plomall, túnica curta, cuirassa i botes per sota del genoll.

Completa el plafó, un seguit de nou persones, cinc homes, dues dones i dos infants, repartits en tres grups i amb actituds forassenyades i un fort i explícit llenguatge gestual d'exigència i amenaça.

7
8

Espirals.

Drap de la puresa

En l'espai més allunyat de Jesús, tres personatges esparracats⁹, dos homes i una dona, accedeixen al recinte a través d'un arc semicircular dovellat¹⁰ amb imposta¹¹. Un dels homes amb la boca molt oberta i mans enlaire, porta un turbant, una túnica i sobre túnica amb un estrip fins a mitja cuixa, molt folgades i treballades amb plecs. La dona, amb el cap cobert per un gran mocador i els braços enlairats, porta una túnica i una sobre túnica, lligada a la cintura, amb els baixos i les mànigues estripats. El darrer, un home, vestit amb una túnica llarga, és barbut i molt musculat i ensenya les dents serrades com a mostra de ràbia.

En el grup central, s'hi troben tres homes, col·locats en filera, molt forçuts i amb els muscles de l'esquena i braços molt treballats que porten barba i tenen els cabells esborrifats i rinxolats. Porten túniques i mantells molt folgats que, acompanyat del llenguatge gestual com són cames en posició de caminar, braços aixecats, mans ensenyant els palmells, boques obertes i mirada vers Jesús, produeixen una gran sensació de moviment. El més endarrerit subjecta la creu martirial amb força i el primer sosté un llibre tancat.

En el cercle més proper a Jesús, hi ha una dona amb llargs cabells i amb un ampli vestit, girada de cara al terra i emplaçada damunt les escales, que allarga els braços endavant amb una marcada expressió corporal dels sentiments malintencionats cap a Jesús. Completen el grup, dos nens abraçats per l'espatlla, observen, agenollats al peu de les escales i mirant cap amunt, contemplen l'escena.

El plafó mostra una esquerra en diagonal que el travessa en la part superior.

La caiguda de Jesús

Quan s'enduïen Jesús, van agafar un tal Simó de Cirene, que venia del camp, i li carregaren la creu perquè la portés darrera d'ell. El seguia una gran gentada del poble; moltes dones feien mostres de dol i el planyien. (Ll 23, 26-27)

En portaven també dos més, que eren criminals, per executar-los amb ell. (Ll 23, 32)

L'artista renuncia en aquest quadre al seu sistema compositiu tradicional, simètric i geomètric i el canvia per una molt més oberta i descentrada. A l'esquerra descobrim

9 Deixats amb vestits estripats, barba sense cuidar...

10 Les pedres que formen l'arc.

11 Peça plana de pedra on recolza l'art.

la caiguda de Crist, emmarcada en una composició triangular i a la dreta la resta de personatges, col·locats ordenadament en fila i d'altura decreixents, que formen el seguici cap el Gòlgota.

En la representació de la caiguda de Jesús, observem la creu en una posició que no es correspon a “caure sota el pes de la creu”, sinó que està disposada al revés per tal que res s'interposi entre ell i la figura de la Verònica, tot creant un ambient, deliberadament irreal, per tal de contribuir a despertar els sentiments de l'espectador al contemplar-ho. D'altra banda, Onofre, aconsegueix intensificar el sentiment d'aflicció en representar a Jesús mirant a terra i la Verònica, de genolls al seu davant, que moguda per la compassió li allarga el seu vel per eixugar-li el front. Malgrat que no hi ha cap referència a la Verònica en els evangelis canònics, la tradició diu que Jesús acceptà l'ofertament i, després de fer-lo servir, l'hi retornà amb la imatge de la seva cara miraculosament impresa al vel.

La figura protagonista, Crist caigut, queda aïllada, just en mig d'un triangle compositiu format per Simó de Cirene, que suporta la creu, dos soldats, un que el feteja i l'altre que el castiga amb una canya i al límit del triangle, el botxí, fort i musculat, que amb la mà dreta estira de la corda lligada al coll de Jesús i amb l'altra sosté una estaca.

La perspectiva està aconseguida d'una manera molt subtil. El primer pla on succeeix la caiguda de Crist queda connectat amb la resta de la filera de personatges, entre ells els altres dos condemnats Gestes i Dimes, que marxen camí del Gòlgota, per un escorç de la figura del porta insígnia, cobert amb un capell ornat amb banyes de boc, i que inicia la desfilada. Al fons es poden endevinar nombroses llances dels soldats disposades en diagonal.

El plafó, destaca per la força i el dinamisme compositiu, en el qual les figures s'entrellacen i conformen les diferents escenes. Els personatges exhibeixen actituds violentes reproduïdes amb força gràcies a un treball escultòric excel·lent, en la musculatura de el cos, en l'expressivitat de la cara i en el moviment dels vestits.

Pel que fa al seu estat de conservació es troba partit verticalment.

Els preparatius de la crucifixió

La composició dels preparatius de la Crucifixió està dividida en dos parts per la gran diagonal creada per la creu dipositada en el terra, en la qual serà crucificat Jesús. A

l'esquerra dos personatges, preparen amb troncs, sense polir i on es veuen els anells de creixement de l'arbre, una de les creus destinada als bandolers. El primer, imberbe i amb cabells curs, descalç i abillat amb una túnica, hi lliga les cordes, el segon, més retirat, barbat i vestit amb túnica i mantell, sosté un gran martell de pal a la mà, i ajuda a preparar la creu destinada a Crist. En el terra, i fluint de sota del travesser de la creu, dues boles unides per cordons que alguns historiadors han identificat com els daus, una calavera i un ós humà.

A la part dreta de la creu pren protagonisme un fuster, que mig agenollat i proveït d'un martell d'orelles, ultima els treballs de preparació de la creu destinada a Crist. Al seu costat un home prepara la tercera creu i l'alça per tal de plantar-la. Jesús, assegut en una pedra i lligat de mans, se'ns mostra esgotat i abatut sentint com s'aproxima el moment del seu màxim sacrifici, el de la crucifixió. Els dos bandolers, Gestas i Dimes, es troben asseguts en tàndem, darrera de Crist i compartint el mateix seient. Els custodien soldats, amb cascs ornats amb banyes de buc i llances, algunes de les quals estan decorades amb borlen entorn de la fulla. Dret i d'esquena, un soldat, amb una cimitarra¹² embeinada i abillat amb túnica i cuirassa a més de botes de mitja canya vigila l'escena

A l'angle superior esquerra, una prefiguració de la Crucifixió formada pel crucificat i dempeus, a ambdós costats, la Verge i sant Joan Baptista s'avança a la trama, tal i com ja va fer l'artista en el primer plafó.

El davallament de la Creu o Plany sobre Crist mort

Hi havia un home bo i just que es deia Josep. Era membre del Sanedrí, 51 però no havia donat suport a la seva decisió i actuació. Era natural d'Arimatea, una vila jueva, i esperava l'arribada del Regne de Déu. Aquest home anà a trobar Pilat per demanar-li el cos de Jesús. Va baixar-lo de la creu, l'embolcallà amb un llençol i el va dipositar en un sepulcre tallat a la roca, on encara no havien posat mai ningú. Era el capvespre del dia de la preparació, a punt de començar el dissabte.

Les dones que havien acompanyat Jesús des de Galilea seguiren fins allà, van veure el sepulcre i com hi dipositaven el cos de Jesús. Després se'n tornaren, prepa-

12 Espasa corbada

raren olis aromàtics i perfums, i durant el dissabte van observar el repòs que la Llei prescrivia. (Ll, 23, 50-55)

La seva constitució trenca amb els esquemes que tenim acostumats d'aquest passatge bíblic, no sols per la seva composició i personatges que intervenen

El grup escultòric està compost per un conjunt de set figures, concebudes com un episodi narratiu en què s'escenifica el moment en que Crist ha davallat de la Creu i les persones que hi van prendre part. El grup recull el pensament religiós i el llenguatge corporal de moviments sinuosos i delicats, no hi ha línies rígides ni violentes. Les figures parlen de sentiments, uns sentiments que no es poden explicar però que es desperten en qui les observa.

Centra l'escena, Crist, amb el tors incorporat, que manté una postura forçada amb els braços doblegats al costa del cos. El cap mostra els cabells marcats en flocs i desfets, i els trets del rostre, palesen amb un viu realisme, el dolor que ha patit -ulls clucs, boca entreoberta, pòmuls marcats i una petita barba-, i que ara, transfereix una sensació de descans. Al tors es distingeixen els pectorals i les costelles marcades i és cobert amb el drap de la puresa.

Al capcer de Jesús descobrim, drets, a Josep d'Arimatea i a sant Joan. El primer, dret i amb la cama dreta avançada, i amb la mateixa mà agafa amorosament a Jesús per l'espatlla per tal de fer-lo descansar estirat. Calb, amb el cap inclinat vers el Senyor i amb la tristesa reflectida en el seu rostre. Va abillat amb una túnica de coll rodó i mànigues estretes i es cobreix amb un capell salomònic. Sant Joan situat a la seva esquerra, dret i inclinat lateralment, amb cabells llargs i imberbe, abaixa la mirada i l'ajuda, mentre en el seu rostre reflexa melangia i dolor. Vesteix una túnica llarga amb cinyell, que el mateix caient de la roba marca uns fins plecs.

La Verge, en el centre amb un marcat contraposto, i amb una postura eloqüent de dolor, impotència i serenor, enlaira el cap dificultant veure l'expressió del seu rostre emmarcat per llargs cabells rinxolats, recolza una mà al pit i l'altra l'allarga fins a Nicodem. Maria és representada com una dona vençuda que ha renunciat a revelar-se contra l'adversitat. Es cobreix amb una llarga túnica amb cinyell, que marca lleugers plecs que s'integren amb el sòcol i una palla, amb vaporosos sacsons, que li cobreix el cap i l'espatlla.

Maria Magdalena, als peus de Crist, se'ns presenta en una actitud eloqüent barreja de dolor i resignació: agenollada, doblegada endavant, recolza el cap damunt de les mans juntes en actitud d'oració. Llargs cabells ondulats s'escampen per l'esquena per damunt de l'amplia túnica i gipó limitat per suaus ones.

A l'altura de les cames de Jesús, es troba Maria Salomé, esposa de Zebedeu i mare de Jaume i Joan. Dempeus i de tres quarts gira el cap vers Jesús i vesteix una ampla túnica i un llarg mantell que li cobreix el front i que subjecta fortament amb les dues mans, com si amb aquest gest volgués deixar escapar el seu dolor. L'escultura manté les característiques formals de l'obra de l'artista, com ara els volums dels plecs ondulants i les faccions definides del rostre que li confereixen un aspecte difuminat.

Dempeus i al costa de la Verge descobrim a Nicodem que té als peus el gros pot de perfums. Es cobreix amb un capell salomònic i vesteix una túnica amb màgiques llargues i un cinturó lligat amb un nus. Abaixa la mirada i inclina el cap, de pòmuls sortits, ulls profunds, mandíbula inferior molt marcada i proveït d'una llarga barba, allarga la mà vers la Verge en senyal de consol. És la imatge d'home místic, contingut pel dolor. Les figures del grup mantenen les característiques formals de l'obra de l'artista, com ara els volums dels plecs ondulants i les faccions definides. Les formes plàstiques ondulants que presenten, contribueixen a remarcar els estats d'ànim que els relleus havien de transmetre a l'espectador, aconseguint unir la matèria i l'esperit en una obra, gràcies també a les formes sinuoses representades.

Les Maries al sepulcre

Les dones que havien acompanyat Jesús des de Galilea seguiren fins allà, van veure el sepulcre i com hi dipositaven el cos de Jesús. Després se'n tornaren, prepararen olis aromàtics i perfums, i durant el dissabte van observar el repòs que la Llei prescrivia. (Lluc, 23, 55-56)

L'escena de la Visita narra el moment en que la Verge, Maria Magdalena, Maria Cleofàs, Maria Salomé i el deixeble Joan abandonen desconsolats el sepulcre després d'haver-hi dipositat el cos de Jesús.

Mostra una composició senzilla, centrada per un primer pla ocupat per la Verge al centre, acompanyada de les santes dones i el deixeble estimat a l'extrem dret. Totes

cobreixen el cos amb una túnica i un mantell que cobreix des del front fins als peus i dibuixa plecs que atorguen sentit de moviment a l'escena.

A l'esquerra la tomba segellada, on han enterrat a Crist, amb un arbre al costat. Al costa oposat i al fons, Nicodem i Josep d'Arimatea recullen les escales del clavari.

El conjunt és esplèndid i en aquests marbres monocroms i durs, ens sembla trobar encara més vida, més actualitat perquè la seva obra supera el temps.

Iconografia dels plafons que ocupen els dos prismes centrals

Les cares dels dos prismes centrals, base del carrer principal, mostren sis petits plafons que contenen a santa Margarida, santa Úrsula, el sacerdot Aaron i Mechidesec, santa Tecla i santa Maria Magdalena.

Santa Margarida

Margarida va néixer l'any 275, en temps de l'emperador Dioclecià. El seu pare era un sacerdot pagà i, a l'enviudar, Margarida ser criada per una dida que practicava el cristianisme en secret. En assabentar-se'n el pare la va expulsar de casa i ella retornà amb la dida.

El prefecte romà, Ol·lari, va intentar seduir-la, però ella, que havia consagrat la seva virginitat a Déu, el va rebutjar i va confessar-li la seva fe. El prefecte, humiliat, la va denunciar i la empresonaren. El diable la va visitar per temptar-la, sota forma de drac i, en no aconseguir-ho, la devorà. La santa, armada d'una creu, li obrí el ventre i en sortí. Per aquest motiu, habitualment és representada amb un drac als peus i és invocada per les dones embarassades per tenir un bon part. Finalment, en no voler renunciar a la seva fe, fou degollada el 20 de juliol, a l'edat de 15 anys.

El relleu mostra a la Santa ocupant tot el plafó, dreta, amb la mirada cap el cel, amb un vestit molt folgat i amb una creu a la mà, que surt del ventre del drac que roman als seus peus.

Santa Úrsula

Úrsula, princesa de Britània, va ser , enviada al continent per maridar-se amb un príncep pagà. Ella, que havia consagrat la seva vida a Déu, va aplaçar el seu casament per tres anys amb la confiança de que el seu futur espòs es convertís al cristianisme. I mentrestant va organitzar una peregrinació a Roma acompanyada d'onze mil verges. En el camí fou atacada i martiritzada pels huns i morí quan una fletxa disparada pel rei dels huns se li clavà en els seus pits.

La santa, representada dempeus, llueix la palma del martiri a la mà dreta i una fletxa clavada al pit, amb la punta cap fora. És representada amb un vestit molt voluminós i vaporós amb grans plecs i línies corbes, compost per una túnica llarga i una sobre-túnica per sota dels genolls i una capa amb escot de punta lligada amb un fermall.

Sacerdot Aaron

Germà gran de Moisès. Quan es va produir l'èxode del poble jueu, Aaron va ser elegit per Déu per transmetre al faraó i al poble la saviesa que Ell imbuïa a Moisès: «Ell parlarà per tu al poble; Ell serà per a tu boca, i tu seràs per a Ell un déu» (Èxode 4:16).

Aaron també va ajudar Moisès a conduir el seu poble fora de les fronteres d'Egipte a través del desert. Va morir a l'edat de 123 anys.

Es troba representat amb les vestidures d'un sumo sacerdot i a les mans aguanta una serp enrotllada. Va abillat amb túnica i sobrepellís, amb un fistonat a la vora, sobre el pit les dotze pedres adherides a unes tires planes. Cobreix el cap amb un capell de forma molt similar a una mitra.

Sacerdot Melchidesec

En l'Antic Testament, és un notable summe sacerdot, profeta i líder que va viure després del Diluvi i durant els temps d'Abraham. Se l'anomenà rei de Salem, Rei de pau, Rei de justícia i sacerdot del Déu Altíssim. Melchidesec és el sacerdot receptor del primer delme registrat en la Bíblia , donat per Abraham i el primer sacerdot-rei.

Vestit de sumo sacerdot, es troba enfrontat a l'anterior. La representació és molt similar a la de Aaron però difereixen en l'atribut, en que aquest porta un gran recipient en forma de copa que se suposa que representa el contenidor del delme.

Santa Tecla

Segons les Actes de Pau i Tecla, Tecla va ser una jove noble verge que va escoltar Pau quan feia el seu "discurs sobre la virginitat" i se'n feu seguidora. La mare de Tecla i el seu promès, Tamiris, en assabentar-se que volia ser casta i canviar de vida, van voler escarmentar-la, a ella i Pau. Va ser condemnada a diferents martiris, el foc, els lleons, les besties del fangar i els bous, però miraculosament es salvà i es retirà a fer vida d'anacoreta. Uns soldats van voler burlar-se d'ella, però Déu la protegí fent caure pedres que tapiaren l'accés a la cova i deixant visible només el seu braç.

Es representada com una jove, amb la palma del martiri en una mà i aguanta el seu braç amb l'altra mà. Com les altres figures és representada dreta, girada de mig cos, vestida amb túnica i mantell i un cosset ornat amb anelles enllaçades amb tires que destaquen la seva silueta.

Maria Magdalena

Va venir portant un flascó d'alabastre ple de perfum i, col·locant-se darrere al costat dels seus peus, plorant, es va posar a regar-li els peus amb les llàgrimes, se'ls eixugava amb els cabells del seu cap, els cobria de petons i se'ls ungia amb el perfum (Lc 7, 37-38).

Figurada de forma similar a les altres santes, mostra llargs cabells ondulats i aguanta el pot de perfums amb la mà dreta i una creu amb l'esquerra. Observem una anomalia en el coll que ens fa pensar que ha patit una restauració maldresta.

CONCLUSIÓ

Les composicions que ens presenta el mestre Onofre Fuster, estan realitzades per ser admirades des del punt de vista baix de l'espectador. Malgrat la bellesa del conjunt observem dues tècniques segons responguin a plafons ubicats en indrets més secundaris com ara de la Oració, l'Ecce Homo, la Caiguda, la Preparació i la Visita que responen a una tradició més manierista: separació per diagonals, presentació d'es-corços pronunciats, figures que giren sobre si mateixes, distribució dels personatges en diferents plans, en espais estrets, i eixos de simetria. Un segon grup, format per les escenes la Flagel·lació, la Coronació i el Davallament, més compensat i grandíols, que ja suggereix una escenografia del primer barroc. El domini de la tècnica d'Onofre Fuster, es palesa en totes les escenes. Així, el moviment és una constant en tots ells que es manifesta per la posició en contrapposto de les figures amb les cames avançades, les actituds dels personatges i els volums dels vestits. Destaca el delicat treball amb que labora els rostres no solament per la tècnica -narius, ulls, comissura dels llavis, barbes i cabells, sinó també per l'expressivitat, de fúria, dolor, tendresa, resignació o abatiment, que els hi atorga acompanyat d'un llenguatge gestual veritablement explícit. Els relleus, quasi de bulto, conformen veritables grups escultòrics en els que proliferen elements arquitectònics que limiten els espais i donen profunditat a les escenes. Cal pensa que l'autor s'ha inspirat en gravats germànics tot i que de ben segur va rebre la influència de les obres, tan properes a Valls, de Damià Forment. Desconeixem que hagin perviscut altres obres d'aquest autor però l'obra de la predel·la del retaule major de Sant Joan de Valls, li atorga el mèrit de figurar entre els millors artistes d'aquest tipologia en l'època assenyalada.